

петровську; Научный проект «Военная безопасность Украины в контексте новых геополитических реалий (европейская система коллективной безопасности, проблемы ядерного оружия, направления миротворческой деятельности, проблемы расширения НАТО)». – 2006. – Лютий. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/185.htm>.

8. Квітка С. Принципи субсидіарності та процеси децентралізації в Україні [Текст] / С. Квітка // Аспекти публічного управління. – 2015. – №4 (18), квітень. – С.28–35.

9. Коваленко І. Визначення поняття децентралізації та її впровадження в Україні (окремі теоретичні аспекти) [Текст] / І. Коваленко, Л. Решетник // Історико-правовий часопис. – 2016. – №1 (7). – С.96–100.

10. Колюх В. Регіоналізм як одна з форм децентралізації влади [Текст] / В. Колюх // Віче. – 2015. – №7. – С.34–37.

11. Конституція України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України; Закон України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

12. Панченко Т. В. Принципи субсидіарності у сучасному демократичному розвитку України [Текст]: монографія / Т. В. Панченко. – Харків: Майдан, 2011. – 368 с.

13. Wilke M. Subsidiarity: Approaches to Power-sharing in the European Community [Text] / M. Wilke, H. Wallace. – London: Royal Institute for International Affairs, 1990. – 43 p.

References

1. Arojan A. S. Subsidiarnost' kak konceptual'naja osnova jeffektivnogo vzaimodejstvija gosudarstva, mestnogo samoupravlenija i grazhdanskogo obshhestva [Tekst]: avtoref. diss. ... kand. polit. nauk / A. S. Arojan. – Rostov-na-Donu, 2010. – 21 s.

2. Batanov O. Subsidiarist' [Tekst] / O. Batanov // Politychna encyklopedija / redkol.: Ju. Levenec' (golova), Ju. Shapoval (zast. golovy) ta in. – K.: Parlaments'ke vydavnytvo, 2011. – S.696–697.

3. Bol'shakov S. Princip subsidiarnosti v sovremennom demokraticeskom upravlenii: konceptual'nye podhody i problemy praktičeskoj realizacii [Tekst]: diss. ... d-ra polit. nauk: 23.00.02 / S. N. Bol'shakov. – SPb., 2006. – 372 s.

4. Grubas' V. V. Realizacija pryncypu subsidiarnosti v procesi decentralizacii' [Tekst] / V. V. Grubas' // Grani. – 2016. – №1 (129), sichen'. – S.17–23.

5. Jevropejs'ka integracija: krok za krokom [Tekst]: Posibnyk dlja zhurnalistiv / D. Korbut, V. Zamjatin, I. Pidlups'ka ta in. – K.: Fond «Jevropa XXI», 2001. – 216 s.

6. Jevropejs'ka hartija miscevojo samovrjaduvannja vid 15.10.1985 r. [Elektronnyj resurs] / Rada Jevropy; ratyfikovano Zakonom Ukrai'ny №452/97-vr vid 15.07.1997 r. – Rezhym dostupu: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.

7. I'zhak O. Pryncyp subsidiarnosti JeS i mezhi jogo zastosuvannja v Ukrai'ni [Elektronnyj resurs] / O. I'zhak // Nacional'nyj instytut strategičnyh doslidzen'. Regional'nyj filial u Dnipropetrovs'ku; Nauchnyj projekt «Voennaja bezopasnost' Ukrainy v kontekste novyh geopoliticeskih realij (evropejskaja sistema kolektivnoj bezopasnosti, problemy jadernogo oruzhja, napravlenija mirotvorčeskoj dejatel'nosti, problemy rasshirenija NATO)». – 2006. – Ljutij. – Rezhym dostupu: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/185.htm>.

8. Kvitka S. Pryncyp subsidiarnosti ta procesy decentralizacii' v Ukrai'ni [Tekst] / S. Kvitka // Aspekty publicnogo upravlinnja. – 2015. – №4 (18), kviten'. – S.28–35.

9. Kovalenko I. Vyznachennja ponjattja decentralizacii' ta її vprovadzhennja v Ukrai'ni (okreimi teoretichni aspekty) [Tekst] / I. Kovalenko, L. Reshetnyk // Istoryko-pravovij časopys. – 2016. – №1 (7). – С.96–100.

10. Koljuh V. Regionalizm jak odna z form decentralizacii' vlady [Tekst] / V. Koljuh // Viche. – 2015. – №7. – С.34–37.

11. Konstytucija Ukrai'ny [Elektronnyj resurs] / Verhovna Rada Ukrai'ny; Zakon Ukrai'ny vid 28.06.1996 r. №254k/96-VR. – Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.

12. Panchenko T. V. Pryncyp subsidiarnosti u suchasnomu demokratychnomu rozvytku Ukrai'ni [Tekst]: monografija / T. V. Panchenko. – Harkiv: Majdan, 2011. – 368 s.

13. Wilke M. Subsidiarity: Approaches to Power-sharing in the European Community [Text] / M. Wilke, H. Wallace. – London: Royal Institute for International Affairs, 1990. – 43 p.

Berezinskiy V. P., doctor of political sciences, professor of Department of Polytoogy of Oles Honchar Dnipro National University (Ukraine, Dnepro), kaffpol@ukr.net

The demarcation of the concepts of «legal subsidiarity» and «political subsidiarity» in the context of the decentralization of power in Ukraine

The purpose of this article is to carry out the distinction between «political subsidiarity» and «legal subsidiarity», which is particularly relevant in the context of decentralized processes in modern Ukraine. It is shown that the principle of subsidiarity implies decentralization of power when top managers received from the lower limited range of functions and are, in fact, one of them equal. The legal subsidiarity characterized as a distribution formula in the legislation authority under which the lowest level of government gets such powers following its territorial level of government cannot make better. Determined that political subsidiarity involves giving powers of government so as to ensure their implementation as close as possible to the citizen. Based on the construction of the vertical model of relations of power by the author argues that the legal subsidiarity is focused on the implementation of the principle of «top – down», which involves redistribution and delegation of authority and political subsidiarity is focused on the implementation of the principle of «bottom – up» where the community stands basic and primary the socio-economic sense level.

Keywords: legal and political subsidiarity, decentralization of power, autonomy of citizens, delegation and division of powers, vertical model of government relations.

* * *

УДК 32.001:329.7(477)

Васильчук Є. О.,

доктор політичних наук, доцент кафедри філософії, політології та українознавства, Київський національний університет технологій та дизайну (Україна, Київ), vasilchuk84@bk.ru

ПОЛІТИКО–ПРАВОВІ ЧИННИКИ ВИНИКНЕННЯ НЕЗАКОННИХ ВОСНІЗОВАНИХ І ЗБРОЙНИХ ФОРМУВАНЬ В УКРАЇНІ

Проаналізовано політико–правові чинники виникнення незаконних воєнізованих і збройних формувань в Україні. Зроблено висновок про те, що виникнення та розвиток незаконних воєнізованих і збройних формувань зумовлюються цілеспрямованою діяльністю екстремістських і терористичних угруповань. Наявність озброєних бойових груп відкриває перед екстремістами можливості щодо здійснення тиску на вище політичне керівництво держави і зайняття населення задля досягнення своїх протиправних цілей.

Ключові слова: незаконні воєнізовані та збройні формування, екстремізм, тероризм, національна безпека.

Суспільний розвиток сучасної України відзначається своєю нестабільністю. Цілком об'єктивно це можна пояснити впливом низки негативних політичних, соціально–економічних та соціокультурних чинників. Усіляко поглиблюючи наявні в суспільстві суперечності, різноманітні екстремістські угруповання сприяють їх перетворенню на гострі конфліктні вияви, чим провокують зростання протестної активності населення. Примарність соціальних перспектив, бажання швидких і радикальних якісних змін умов свого існування зумовлює схилення найбільш депривованих прошарків населення до насильницьких методів досягнення цілей.

Важка атмосфера соціальної безвиході, яка склалася в Україні, спричинює провокаторну деформацію свідомості населення. На тлі перманентних соціальних катаклізмів у масовій свідомості відбувається переоцінювання усталених цінностей. Те, що раніше вважалося злочинним і морально неприйнятним, втрачає свій попередній негативний сенс. Різні форми насильства і пов'язаної із ним злочинності дедалі частіше починають знаходити співчуття та виправдання серед населення. Подальше зміщення моральних і правових акцентів фактично сприяє легалізації екстремістських ідей у

масовій свідомості. Насильницькі акції, які провадять екстремістські сили, для маргінальних прошарків населення стають допустимою формою боротьби із соціальною несправедливістю та багаторічним приниженням, бездіяльністю і корумпованістю правоохоронних органів та судової системи, безпринципністю публічних політиків та державних діячів.

У такий спосіб екстремістські сили здобувають певний рівень підтримки серед населення, а найголовніше – вони формують власну соціальну базу. Окремі маргіналізовані індивіди, які з різних соціальних причин виявилися виключеними із суспільства, стають ідеальними об'єктами для рекрутингової діяльності екстремістських сил. Особам, які стали ізгоями у власній країні, практично нема чого втрачати. Через відчуття власної приреченості, вважаючи, що «гірше, ніж є, уже не буде», вони стають виконавцями різноманітних злочинів, зокрема, терористичних актів, поповнюють лави незаконних воєнізованих і збройних формувань. Ставши терористами і бойовиками, такі особи хоча й усвідомлюють злочинні наслідки своєї діяльності, але виправдовують їх непереможними життєвими обставинами, неможливістю свого подальшого існування у скрутних соціальних умовах.

Метою статті є аналіз політико-правових чинників виникнення незаконних воєнізованих і збройних формувань в Україні. Цією статтею автор продовжує цикл наукових публікацій, присвячених дослідженню діяльності незаконних воєнізованих і збройних формувань в Україні.

Політичні інтереси різноманітних еліт завжди зосереджуються на здобутті владних повноважень. Нестабільність політичної ситуації в державі загострює соціально-економічні проблеми та порушує баланс етноконфесійних відносин. Системна суспільна криза стає ідеальним живильним середовищем для активізації діяльності різноманітних екстремістських сил, які в умовах дезорганізації правоохоронної системи, деморалізації працівників правоохоронних і безпекових органів прагнуть захопити владу в країні.

Особлива суспільна небезпечність екстремістських виявів убачається в їхньому відверто протиправному, кримінальному спрямуванні. Безкомпромісність та фанатизм представників екстремістських груп і спільнот у відстоюванні власних ідей, бажання досягти мети, не зважаючи на об'єктивні потреби суспільства, зумовлюють ескалацію соціального напруження і конфліктів. Крім того, вагомою обставиною, що впливає на зростання криміногенності суб'єктів екстремізму, є, безперечно, процес зрощування окремих саморадикалізованих індивідів, екстремістськи налаштованих груп та спільнот із кримінальним середовищем.

Радикальні політичні гасла стають зручним прикриттям для окремих авантюристів та представників організованих злочинних угруповань щодо скоєння різноманітних майнових злочинів, зокрема захоплення об'єктів власності, здійснення тиску на конкурентів, зведення рахунків із ними через застосування насильства тощо. За таких умов політизована екстремістська діяльність постає як дії відверто кримінального характеру, спрямовані проти особи, суспільства і держави. Їх учинення може камуфлюватися ефемерною «революційною доцільністю», тривалий час вони

можуть лишатися безкарними внаслідок дезорганізації правоохоронної системи держави, невизначеності правового і суспільного статусу правоохоронних органів, їх цілеспрямованої дискредитації серед населення.

Підвищену криміногенність суб'єктів екстремізму зумовлює і транснаціональний характер їхньої діяльності, що виявляється у створенні та підтримці стійких каналів зв'язку між екстремістськими угрупованнями різних країн. Це сприяє значному підвищенню їхньої життестійкості через налагодження системи ресурсного забезпечення, що поєднує ідеологічну, фінансову, матеріально-технічну, інтелектуальну підтримку. Існування такого своєрідного «екстремістського інтернаціоналу» дає змогу суттєво впливати на процес розроблення й ухвалення державно-управлінських рішень з урахуванням власних інтересів через інформаційний чи силовий тиск на органи державної влади та управління або створення паралельних владних інститутів, які спираються виключно на авторитет збройного насильства.

Нааявність контрольованих незаконних воєнізованих і збройних формувань дозволяє екстремістам відкрито заявляти свої претензії на владу. Відсутність дієвої реакції на ці виклики з боку правоохоронних і безпекових органів створює в екстремістів відчуття безкарності за свої дії. Це, своєю чергою, дає їм змогу відкрито провадити діяльність, спрямовану на розширення своєї соціальної бази, розгортання мережі навчально-тренувальних таборів для бойовиків, використання ресурсної бази Збройних сил і правоохоронних органів для озброєння власних озброєних груп, проведення заходів із накопичення фінансових ресурсів, різноманітних видів озброєння, вибухівки та засобів зв'язку, які в подальшому можуть використовуватися при плануванні та реалізації заходів із дестабілізації суспільно-політичної ситуації, підготовки й участі в масових заворушеннях, втілення в життя силових сценаріїв захоплення влади тощо. На окрему увагу заслуговує використання екстремістськими силами можливостей ЗМІ та представницьких органів влади задля здійснення пропаганди своїх ідей, виголошення своїх намірів, які знаходять підтримку серед маргінальних прошарків населення. Таким чином, спираючись на озброєні групи, екстремісти фактично кидають виклик державі, звужують можливості уповноважених нею органів щодо контролю і стабілізації суспільно-політичної ситуації.

Специфічний перебіг політичних процесів в Україні протягом останніх років дозволяє виокремити низку політико-правових чинників, які сприяють виникненню й активізації діяльності незаконних воєнізованих і збройних формувань.

Порушення процесів політичної соціалізації молодого покоління. Сьогодні особливо небезпечною видається тенденція залучення молоді до діяльності різноманітних екстремістських угруповань. Соціальні негаразди останніх років призводять до порушення процесів соціалізації та соціальної адаптації молоді особистості, що формує у свідомості молодих людей асоціальні настанови і призводить до делінквентних поведінкових практик. Домінування в екстремістських угрупованнях молодих осіб свідчить про те, що у віці від 18 до 35 років у свідомості найлегше формується екстремальний потенціал, який об'єктивно впливає з невизначеності

та нестабільності соціальної ролі й статусу молоді особистості. Його трансформація в різні форми екстремістської практики зумовлюється впливом низки кризових соціальних чинників. Дорослішання і стабілізація позицій людини в суспільстві нівелює вплив екстремального потенціалу на її поведінку, що об'єктивно спричинює скорочення чисельності осіб, у той чи інший спосіб залучених до екстремістської діяльності.

Аналіз політичної ситуації в Україні засвідчує, що окремі суб'єкти політики діячі задля здобуття певної популярності в суспільстві свідомо провокують і нагнітають протестні настрої серед молоді, екстраполюючи наявні в суспільстві проблеми насамперед у сферу міжнаціональних та етнорелігійних відносин. Такі ідеї, що подаються у вигляді яскравих, але, по суті, беззмістовних гасел, досить легко приживаються у свідомості значної частини української молоді. Штучне нагнітання суспільного напруження, що підживлюється ксенофобськими ідеями, неухильно призводить до радикалізації української молоді, ескалації насильства в суспільстві, кризи відносин між окремими індивідами та різними соціальними групами. За таких умов молоді люди через некритичне засвоєння й тиражування цих деструктивних ідей і практик поступово стають заручниками боротьби за владу між різнополярними політичними силами, виконуючи роль своєрідного «штурмового загону» в соціально-політичних катаклізмах, що відбуваються в країні.

Суттєвою причиною поширення радикалістських настанов та екстремістських практик серед молоді є брак ефективних і дієвих механізмів політичної соціалізації. Як відомо, цей процес має забезпечувати набуття і засвоєння індивідом політичних знань, норм та цінностей, формування навичок політичної діяльності задля адаптації й участі в політичних процесах. У ролі механізмів політичної соціалізації можуть бути різноманітні соціальні інститути: засоби масової інформації, суб'єкти суспільно-політичного життя (молодіжні організації, громадські рухи, політичні партії тощо), органи державної влади та управління.

Наслідками порушення процесу політичної соціалізації є поява й поширення в молодіжному середовищі тенденцій із яскраво вираженим протестним, антикультурним змістом. Це спричинює виникнення в молоді особистості антигуманних, аморальних смисложиттєвих настанов, що формують засади неконвенціональної політичної участі та визначають її схильність до насильницьких методів вирішення накопичених у суспільстві проблем.

Сьогодні процес формування політичних орієнтацій сучасного молодого покоління має хаотичний і невпорядкований характер, адже в сучасному політикумі домінуючим є ставлення до молоді як до нерівноправного партнера, на якого здебільшого покладається виконання суто технологічних функцій (розповсюдження агітаційної літератури, участь в інформаційно-пропагандистських пікетах, забезпечення присутності під час масових політичних заходів тощо) у пікові моменти політичної активності (політичні протестні заходи, передвиборчі кампанії тощо). Використання молоді як суто технологічного ресурсу зумовлює недовіру з боку переважної частини молодих людей до політичних сил, провокує їх відчуження від політичних процесів,

сприяє поширенню абсентеїзму та поступовій відмові від демократичних форм політичної участі. Найбільш відчайдушні та депривовані представники молоді стають ідеальним соціальним ресурсом для поповнення лав незаконних воєнізованих і збройних формувань.

Високий рівень готовності населення до протестів. Перебування на межі соціального вибуху, який провокується ускладненням соціально-економічної ситуації, стрімким падінням життєвого рівня і зубожінням, відсутністю будь-яких соціальних перспектив у майбутньому переважної більшості населення, об'єктивно створює умови для активізації діяльності різноманітних екстремістських сил. Перманентний стан відчаю і безвиході сприяє посиленню соціального напруження та наростанню соціальних антагонізмів у суспільстві. Соціально-економічні негаразди для маргінальних прошарків населення стають рушійним мотивом для використання насильницьких методів боротьби за відновлення своїх прав або набуття іншого, більш високого соціального статусу. Через це нестримна соціальна демагогія та відверто популістські гасла екстремістів знаходять підтримку серед найбільш маргіналізованих прошарків населення.

Дані соціологічного опитування, проведеного Київським міжнародним інститутом соціології наприкінці 2016 р., засвідчують, що 48,5% опитаних українців готові брати участь у певних акціях протесту, а 5,9% не змогли дати конкретної відповіді. У регіональному розрізі найвищу готовність до участі в акціях протесту демонструють жителі Східної України (57,2%), Південної України (50%), Західної України (49,2%). Найменший відсоток готовності до участі в акціях протесту виявляють жителі Центрального регіону України (43,5%) [4].

Поширення ідей соціальної протестності серед населення дозволяє екстремістам у короткий термін мобілізувати до своїх лав нових прихильників, здатних до будь-яких радикальних насильницьких дій. Крім того, екстремісти можуть використовувати у своїх цілях масові мирні протести проти підвищення тарифів на комунальні послуги, скорочення соціальних гарантій та пільг тощо. Інспірування провокативних сутичок із правоохоронними органами, радикалізація вимог демонстрантів та форм протесту дає змогу екстремістам перетворити мирну протестну акцію на масові заворушення, у яких для вчинення опору правоохоронним органам активно залучаються бойовики з незаконних воєнізованих і збройних формувань.

Зростання недовіри до органів державної влади. Соціальні катаклізми, які болісно позначаються на інтересах переважної більшості населення, у масовій свідомості асоціюються насамперед із діяльністю органів державної влади та їх посадових осіб. Екстремістські сили, заявляючи свої претензії на владу, зосереджують свою пропагандистську діяльність на радикальній критиці діяльності апарату державного управління. Улюбленими пропагандистськими сюжетами для екстремістських угруповань зазвичай є теми корумпованості влади, бездіяльності правоохоронних органів, падіння життєвого рівня населення, свавілля олігархічних кланів тощо. У своїх виступах екстремісти свідомо спрощують актуальні суспільні проблеми й адаптують їх для масового сприйняття.

Спекулятивний характер пропаганди екстремістів зосереджується переважно на підкресленні неспроможності посадових осіб органів державної влади навести лад у країні. Отже, об'єктивні чинники соціального напруження поєднуються із цілеспрямованою діяльністю екстремістських сил, які прагнуть поглибити і загострити наявні соціальні суперечності та досягти дискредитації органів державної влади. Вони домагаються спалахів гострих конфліктних виявів, які поглиблюють дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в державі, підривають функціональний баланс владно-політичних інститутів. Це дає змогу екстремістам проголошувати себе єдиною альтернативною силою в суспільстві, яка радикальними силовими методами може забезпечити лад у державі.

Об'єктивно цим процесам сприяє і власне діяльність органів державної влади та їх посадових осіб. Відсутність реальних економічних реформ і численні корупційні скандали спричинюють зниження довіри населення до цих суспільних інститутів. Так, за даними соціологічних опитувань, на сьогодні уперечене ставлення до влади з боку населення становить 49% [1]. Згідно з даними Київського міжнародного інституту соціології, Президентові України довіряє близько 10% опитаних, Верховній Раді України – 5%, Кабінету Міністрів України – 5,9%. Дещо більший рівень підтримки мають місцеві органи виконавчої влади – 17,6% [7, с. 20]. Проте, з огляду на наведені показники, загальний рівень довіри населення до державно-владних інститутів є невисоким. Особливу позицію у структурі довіри населення посідають судові та правоохоронні органи. Так, у 2015 р. органам прокуратури та суду довіряло лише 3% опитаних громадян. Невисоким лишається рівень підтримки антикорупційних установ. Зокрема, Національне антикорупційне бюро підтримують лише 7% [7, с. 20].

Соціологічні результати засвідчують і невисокий рівень довіри населення до органів внутрішніх справ. Наприклад, новоствореній Національній поліції довіряють лише 12% громадян, а не довіряють 61% [6]. Вочевидь, це пояснюється суттєвим погіршенням загальної криміногенної ситуації, що спостерігається протягом 2015–2017 рр.

Падіння довіри, своєю чергою, виступає засобом легітимації насильства, яке поступово визнається єдиним дієвим методом досягнення своїх цілей. Це сприяє активізації опозиційних і протестних настроїв у суспільстві, які намагаються використати у своїх інтересах екстремісти. Під впливом певних випадкових чинників відбувається ескалація соціальної напруженості, яка може набути гострих конфліктних виявів зі складнопрогнозованими наслідками.

Низький рівень довіри та підтримки суб'єктів політичного життя (політичних партій, суспільно-політичних рухів та об'єднань) із боку населення. За даними Департаменту державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України, станом на січень 2017 р. зареєстровано 352 політичні партії [2], проте рівень залучення населення, особливо молоді, до діяльності політичних партій є вкрай низьким. Так, за соціологічними даними, понад 30% опитаної молоді не цікавиться політичним життям країни, а 64% цікавиться ним нерегулярно. 83% респондентів заявили,

що не беруть участі в діяльності жодної з політичних партій [8, с. 61]. Причинами такого ставлення молоді до політичних процесів в Україні є значна залежність політичних партій від фінансової підтримки олігархічних угруповань та високий рівень політичної корумпованості. Тож професійна політична діяльність у масовій свідомості пов'язується з безпринципністю, аморальністю і корумпованістю, що, відповідно, негативно позначається на рівні довіри населення до суб'єктів політики. Так, згідно з даними соціологічного дослідження, проведеного Фондом «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, у листопаді 2015 р. 79,2% опитаних не довіряли політичним партіям, а 9% – остаточно не визначили до них своє ставлення; 63% опитаних громадян вважають, що політичні партії не дотримуються демократичних стандартів. Також 60% респондентів переконані, що політичні партії відстоюють інтереси лише своїх лідерів та фінансових спонсорів, 41% – указують на недотримання ними своїх політичних програм і задекларованих цілей, а 35% – не бачать реального зв'язку політичних партій із населенням [5, с. 3].

Таке ставлення пояснюється тим, що сучасні політичні партії здебільшого є закритими корпоративними структурами, просування кар'єрними сходами яких можливе лише через особисту наближеність до їхнього керівництва, матеріально-технічну чи фінансову підтримку їх діяльності. За таких умов переважна більшість населення об'єктивно виявляється позбавленою можливостей реалізувати свій політичний потенціал та ідейні вподобання в межах наявних політичних сил. Через це в уявленнях населення політика має вигляд «брудної справи».

Штучно звужені можливості щодо політичної самореалізації та, як наслідок, усвідомлення безперспективності політичної діяльності зумовлюють деформацію політичних настанов українського населення. Воно демонстративно усувається від політики, не вбачаючи в цій сфері перспектив для особистісного зростання або розглядаючи політику лише як можливість тимчасового заробітку під час різноманітних політичних акцій (масових заходів, передвиборчих кампаній тощо). Найбільш соціально активні особи зосереджують зусилля на пошуках способів та методів реалізації своїх політичних амбіцій. Обмежені матеріально-технічні та фінансові можливості призводять до переорієнтації цієї частини населення на неконвенціональні методи політичної боротьби. Їхні пошуки зміщуються в бік ідей радикалізму та різних форм нетерпимості.

Цілеспрямований вплив підтримуваних і контрольованих ззовні екстремістських центрів. Пожвавлення діяльності незаконних воєнізованих і збройних формувань, поза сумнівом, пояснюється зростанням впливу іноземних екстремістських угруповань, зокрема, проросійських або контрольованих російськими спеціальними службами і розвідувальними органами. Саме ці угруповання виступають каналами постачання різних видів озброєння і зв'язку, забезпечують вербування та навчання бойовиків, розробляють і реалізують сценарії з дестабілізації суспільно-політичної ситуації в Україні. Побічно на цей чинник вказує у своєму інтерв'ю колишній Голова Служби безпеки України І. Смешко [див. 3]. На контрольовані іноземними спеціальними

службами і розвідувальними органами незаконні воєнізовані і збройні формування покладаються завдання щодо посилення суспільно-політичної нестабільності та сепаратистських тенденцій в Україні через застосування насильства й актів терору задля залякування населення і чинення тиску на органи державної влади з метою ухвалення управлінських рішень в інтересах держави-агресора.

Ескаляція напруженості у сфері етноконфесійних та міжнаціональних відносин. Екстремістська ідеологія та діяльність її виразників є інструментом ескалації етнополітичних конфліктів, адже вона, зокрема, спрямовується на порушення стабільності міжнаціональних та етноконфесійних відносин.

У східних регіонах підґрунтям соціальної конфліктності, яка може перерости в екстремістські вияви, є суперечності, що виникають між прихильниками українських національних традицій та носіями російської культури. Так, терористичні угруповання т.зв. «ДНР» та «ЛНР» розгорнули свою діяльність на Донбасі саме під гаслами захисту російської культури, мови та православної віри, уособленням якої є Російська православна церква, спрямовуючи свою агресію проти громадян, які відстоюють цінності українських національних традицій та дотримуються ідеї про непорушність суверенітету і територіальної цілісності Української держави. На Закарпатті досі актуальною є проблема з русинською громадою, яка, піддаючись зовнішнім ідейним впливам, час від часу заявляє про необхідність своєї автономізації. Як свідчать останні події в Криму, цей регіон характеризується зіткненням інтересів проукраїнських активістів, які відстоюють ідеї територіальної цілісності України, та проросійських колаборантів, які розглядають Крим і окремі південні регіони України як зону природної присутності Росії.

Таким чином, суперечності на етнонаціональному та релігійному ґрунті містять значний конфліктогенний потенціал, який екстремістські сили використовують у своїх інтересах. Спекулюючи на реальних суперечностях у цій сфері, екстремісти намагаються їх максимально загострити і радикалізувати. Прикладом такої руйнівної діяльності є, безперечно, події на Сході України, де ініційована проросійськими бойовиками повномасштабна терористична діяльність, що супроводжується значними людськими втратами й руйнуваннями, маскується популістськими закликами щодо захисту етнокультурних прав російської національної меншини.

Висновки. Отже, виникнення та розвиток незаконних воєнізованих і збройних формувань зумовлюються цілеспрямованою діяльністю екстремістських і терористичних угруповань. Наявність озброєних бойових груп відкриває перед екстремістами можливість щодо здійснення тиску на вище політичне керівництво держави і залякування населення задля досягнення своїх протиправних цілей. Фактично бойовики з незаконних воєнізованих і збройних формувань виступають виконавцями найбільш резонансних терористичних актів, стають учасниками масових заворушень та використовуються для силових сутичок із правоохоронними органами. Соціальна база таких формувань виникає внаслідок складного синтезу теророгенних політико-правових чинників із негативними соціально-економічними і соціокультурними

процесами, які мають місце в сучасному українському суспільстві.

Перспективами подальших досліджень є розкриття соціально-психологічних та соціокультурних чинників розвитку незаконних воєнізованих і збройних формувань в Україні.

Список використаних джерел

1. Більшість українців упереджені до влади, декомунізації та ЗМІ [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Львівського медіа форуму. – Режим доступу: <http://lvivmediaforum.com/news/bilshist-ukrajintsiv-uperedzheni-do-vlady-dekomunizatsiji-ta-zmi/>
2. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 18 січня 2017 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Департаменту державної реєстрації та нотаріату Міністерства юстиції України. – Режим доступу: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acd bdec/politychni_partiyi/
3. Игорь Смешко, экс-глава СБУ, в программе «Гордон». Выпуск от 26.02.2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=B2n1Xbndb9E>.
4. Ободовська М. Готовність населення України до участі в акціях соціального протесту [Електронний ресурс] / Ободовська Мирослава // Офіційний сайт Київського міжнародного інституту соціології. – Режим доступу: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=685&page=1>.
5. Сидорчук О. Ставлення громадян до партій і джерел їхнього фінансування / Олексій Сидорчук // Громадська думка. Інформаційно-аналітичне видання. – 2015. – №6 (29). – 7 с.
6. Соціологи: «В умовах війни навіть найбільш невдоволені владою утримуються від протестів» [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Інформаційного агентства «Тижень.ua». – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/Society/180952>.
7. Стан корупції в Україні. Порівняльний аналіз загальнонаціональних досліджень 2007, 2009, 2011 та 2015 рр. – К., 2015. – 68 с.
8. Участь молоді в суспільному житті: досвід, можливості, бар'єри: щоріч. доп. Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України про становленні молоді в Україні (за підсумками 2011 року) / Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Державна служба молоді та спорту України. – К., 2012. – 222 с.

References

1. Bil'shist' ukrajintsiv uperedzheni do vlady, dekomunizatsiyi ta ZMI [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyyny sayt L'vivs'koho media forumu. – Rezhym dostupu: <http://lvivmediaforum.com/news/bilshist-ukrajintsiv-uperedzheni-do-vlady-dekomunizatsiji-ta-zmi/>
2. Vidomosti shchodo zareyestrovanykh u vstanovlenomu zakonnyy poryadku politychnykh partyi stanom na 18 sichnya 2017 roku [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyyny sayt Departamentu derzhavnoyi reyestratsiyi ta notariatu Ministerstva yustytitsiyi Ukrainy. – Rezhym dostupu: http://ddr.minjust.gov.ua/uk/ca9c78cf6b6ee6db5c05f0604acdbdec/politychni_partiyi/
3. Igor' Smeshko, jeks-glava SBU, v programme «Gordon». Vypusk ot 26.02.2017 [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://www.youtube.com/watch?v=B2n1Xbndb9E>.
4. Obodovs'ka M. Hotovnist' naselennya Ukrainy do uchasti v aktsiyakh sotsial'noho protestu [Elektronnyy resurs] / Obodovs'ka Myroslava // Ofitsiyyny sayt Kyyivs'koho mizhnarodnoho instytutu sotsiolohiyi. – Rezhym dostupu: <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=685&page=1>.
5. Sydorchuk O. Stavlennya hromadyan do partyi i dzerel yikh'n'oho finansuvannya / Oleksiy Sydorchuk // Hromads'ka dumka. Informatsiyno-analitchne vydannya. – 2015. – №6 (29). – 7 s.
6. Sotsiolohy: «V umovakh viyny navit' naybil'sh nevdovoleni vladoyu utrymuyut'sya vid protestiv» [Elektronnyy resurs] // Ofitsiyyny sayt Informatsiynoho ahentstva «Tyzhden'.ua». – Rezhym dostupu: <http://tyzhden.ua/Society/180952>.
7. Stan koruptsiyi v Ukraini. Porivnyal'nyy analiz zahal'nonatsional'nykh doslidzhen' 2007, 2009, 2011 ta 2015 rr. – K., 2015. – 68 s.
8. Uchast' molodi v suspil'nomu zhytti: dosvid, mozhlivosti, bar'yery: shchorich. dop. Prezydentu Ukrainy, Verkhovniy Radi Ukrainy, Kabinetu Ministriv Ukrainy pro stanovyshe molodi v Ukraini (za pidsumkamy 2011 roku) / Ministerstvo osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrainy, Derzhavna sluzhba molodi ta sportu Ukrainy. – K., 2012. – 222 s.

Vasylchuk E. O., Doctor of Political Sciences, assistant professor of philosophy, political science and Ukrainian, Kyiv National University of Technology and Design (Ukraine, Kyiv), vasilchuk84@bk.ru

Political and legal factors of illegal paramilitary and military units in Ukraine

Analyzes the political and legal factors of illegal paramilitary and armed groups in Ukraine. It is concluded that the emergence and development of illegal paramilitary and armed groups determined by purposeful activity of extremist and terrorist groups. The presence of armed groups fighting extremists opens up opportunities for higher pressure on the political leadership of the state and public intimidation to achieve their illegal objectives.

Keywords: *illegal militias and armed groups, extremism, terrorism, national security.*

* * *

УДК 323.3–057.34(477)

Щедрова Г. П.,
доктор політичних наук, професор, завідувач
кафедри політології та міжнародних відносин,
Університет ім. Альфреда Нобеля
(Україна, Дніпро), galinashed@gmail.com

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНА ДИСФУНКЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Розглянуті прояви інституціональної дисфункції політичної еліти в Україні. Визначено її передумови та наслідки, зокрема у функціонуванні системи стримувань і противаг, впливі на появу кризових явищ, формуванні ціннісних орієнтирів тощо. З'ясовано, що на сучасному етапі елітотворення дисфункція політичної еліти в Україні втілюється у проблемі реалізації комунікаційної функції, деструктивному впливі на систему стримувань і противаг, невідповідності моральним критеріям політичної діяльності, посиленні політичних криз. Запропоновано певні рекомендації, які дозволять подолати або мінімізувати дисфункціональні тенденції. Йдеться про дотримання критеріїв конституціоналізму, створення своєрідних регуляторів, що не дозволять узурпувати владу, дотримання демократичних традицій та високих моральних цінностей, реалізацію комунікаційної функції з обов'язковим забезпеченням зворотного зв'язку та подальше просування євроінтеграції, зокрема через втілення європейських цінностей.

Ключові слова: *інституціональна дисфункція, політична еліта, політичний клас, політичні цінності, політична комунікація, публічне управління.*

Політична еліта, що за своїм первинним покликанням повинна здійснювати управління суспільством, в умовах демократичної трансформації стикається з низкою викликів. Передусім, йдеться про вимогу внутрішньої модернізації з одночасним впливом на формування адаптивного політичного класу та стабілізацію суспільно-економічного розвитку. Такий обсяг покладених на еліту функцій не завжди збігається з її можливостями і вузькокорпоративними цілями. Відтак, з точки зору об'єктивного сприйняття, може виникнути інституціональна дисфункція політичної еліти як вияв неспроможності управлінського прошарку здійснювати свої основоположні обов'язки або ж як наслідок відсутності консолідованої стратегії політичної дії.

Окреслена проблема як ніколи гостро стоїть у розрізі вітчизняної політики. Саме інституціональна дисфункція політичної еліти може бути пов'язана з кризовими явищами у публічному управлінні, системі стримувань і противаг, ціннісному середовищі суспільства тощо. Визначення передумов, причин та зон впливу і ризиків деструктивної функціональності політичної еліти дозволить розробити та запропонувати механізми подолання цього явища. На етапі якісних трансформацій у державі саме політична еліта має стати рушієм модернізаційних змін і мінімізувати внутрішні протиріччя.

Специфіку функціонування політичної еліти та перебігу елітотворення в Україні досліджували і вітчизняні класики політології, і сучасні автори. Так, проблеми функціонування політичної еліти та, зокрема, політичного класу, лягли в основу наукового пошуку М. Головатого, О. Кочубей, Б. Кухти, Л. Мандзій, М. Михальченка, Ф. Рудича, реформування публічної сфери досліджують О. Оболенський та С. Телешун, кризові явища у політиці – С. Ставченко, а інституціональні особливості політичної сфери – О. Макух. Однак поза науковим аналізом лишається актуальна проблема спроможності політичної еліти реалізовувати свої функції та адаптуватися до демократичних принципів публічного управління.

Завданнями, поставленими у науковій статті, є аналіз проявів і наслідків інституціональної дисфункції політичної еліти в Україні, зокрема, протиріч у реалізації системи стримувань і противаг, невідповідність моральним нормам політичної діяльності, кризових явищ у політиці, оцінки управлінської еліти з боку суспільства та експертів тощо. Вирішення дослідницьких завдань дозволить визначити рівень інституціональної спроможності політичної еліти в Україні та сформулювати пакет рекомендацій щодо подолання або ж мінімізації проявів її інституціональної дисфункції.

Існує безліч поглядів щодо сутності і функціонального навантаження конструкту «політична еліта». Так, В. Парето вважав політичною елітою тих індивідів, які діють із високими показниками у політичній сфері [8, с. 59]. Досить актуальним є твердження Дж. Сарторі, який зазначав, що в кожному суспільстві у формуванні еліти виділяють два чинники: якісний і альтиметричний (владарює той, хто перебуває нагорі, незалежно від того, завдяки чому він там опинився), зокрема йдеться про ідентифікацію еліти з її вертикальною ієрархією у суспільстві. Дж. Сарторі надавав перевагу якісному показнику, адже еліта, на його думку, відображає той перелік цінностей, які є акцентованими у певному суспільстві [10].

Надійним методом ідентифікації політичної еліти вітчизняна дослідниця Л. Мандзій називає зарахування до цієї категорії осіб, які приймають стратегічно важливі рішення [7]. Вперше такий метод свого часу використовували американські дослідники Р. Даль і Р. Патнем.

У контексті наукового дослідження доречно зупинитися на лаконічному, але змістовному визначенні політичної еліти В. Соколова, який трактує це поняття як вищий соціальний прошарок, що виконує основні (корінні) функції керівництва державою та суспільством [11, с. 42].

Функції, покладені на політичну еліту, залежать від низки факторів. Це може бути і стан економічного розвитку, і вектор зовнішньополітичного курсу, і рівень демократичності режиму тощо.

У розвинутих же суспільствах еліта виконує дві провідні функції:

- управління суспільними процесами, вирішення соціальних проблем, підтримка стабільності у суспільстві;
- пропонує соціуму більш високі зразки поведінки і свідомості, ніж пересічні громадяни.